

MENO APIBRĖŽTIES PROBLEMA: MORRISO WEITZO METODOLOGINIS REDUKTYVIZMAS

Ieva Straukaite

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7617
El. paštas: ieva.straukaite@gmail.com

Straipsnyje analizuojama šiuolaikinėje analitinėje meno filosofijoje daug diskusijų sukėlęs Morriso Weitzo bandymas įrodyti meno apibrėžties neįmanomumą. Tipologizuojami pagrindiniai šio įrodymo argumentai – lingvistinis, demarkacinis, episteminis ir metakritinis. Tvirtinama, kad Weitzo reduktivistiniai argumentai yra nepakankami meno apibrėžties galimybei paneigti. Ši tezė grindžiama siekiant apginti „tradicinį“ esencializmą – atskleidžiant Clive'o Bello ir Benedetto Croce's meno sampratų pagrindinius principus. Teigiama, kad Weitzo „panašumo sąlygų“ metodas remiasi per plačiais kriterijais, todėl neišsprendžia meno ir ne-meno atskyrimo problemas.

Pagrindiniai žodžiai: meno apibrėžtis, analitinė meno filosofija, reduktyvizmas, esencialistinės meno teorijos, Morrisas Weitzas.

Analitinės meno filosofijos susiformavimo pradžia – tai šeštajame praeito šimtmečio dešimtmetyje atsiradęs antiesencializmas (Weitz 1956; Ziff 1953; Kennick 1956; Gallie 1956). Antiesencialistinės meno teorijos susiformuoja kaip priešprieša iki tol plėtojamoms – vadintoms neanalitinėmis, esencialistinėmis, tradicinėmis – meno teorijoms, keliančioms meno esmės klausimą ir jį laikančioms pamatiniu meno teorijos tikslu. Tai radikalaus pobūdžio priešprieša – ne tik griauianti konkrečius meno esmės aiškinimus, bet ir siekianti paneigti pačią meno esmės problemą. Atskleisti meno esmę, taigi ir suformuluoti korektišką meno apibrėžimą, antiesencializmo požiūriu, yra neįmanoma.

Straipsnyje nagrinėjamas šiuolaikinėje analitinėje meno filosofijoje daugiausia

diskusijų sukėlęs Morriso Weitzo – vieno iš antiesencialistinės meno teorijos ir analitinės meno filosofijos pradininkų – meno apibrėžties neįmanomumo įrodymas. Šis įrodymas paskatino suformuluoti naujus meno apibrėžimus. Pagrindiniai šiuolaikiniai analitiniai meno apibrėžimai – instituciniai (Dickie 1969, 1984, 2000, 2004; Davies 1991, 2007), istoriniai (Levinson 1989, 1993, 2006; Stecker 1997, 2000, 2009), estetiniai (Zangwill 1995, 2007; Anderson 2000; Iseminger 2004) – tai atsakas į Weitzo skepticizmą tikslinant meno apibrėžties kriterijus bei grindžiant analitinį, kitokio pobūdžio nei vadinamasis tradicinis, esencializmą.

Šiame straipsnyje siekiama apginti „tradicinį“ esencializmą. Ginamos dvi tezės: (i) Weitzo reduktivistiniai argumentai yra

nepakankami meno apibrėžties galimybei paneigti; (ii) Weitzo „panašumo sąlygu“ metodas neišsprendžia meno ir ne-meno atskyrimo problemas.

Weitzo keturių tipų argumentai

Straipsnyje „Teorijos vaidmuo estetikoje“ (*The Role of Theory in Aesthetics* 1980 (1956)), pripažintame vienu iš antiesencializmo klasikos darbų, Weitzas sprendžia meno apibrėžties problemą. Pagrindinis klausimas yra toks: ar galimas teisingas meno apibrėžimas? Weitzo atsakymas neigiamas: suformuluoti korektišką meno apibrėžimą yra neįmanoma. Kaip tokia pozicija grindžiama?

Meno apibrėžties negalimumui įrodyti remiamasi keturių tipų argumentais – lingvistiniu, demarkaciniu, episteminiu ir metakritiniu. Šie argumentai nukreipiami prieš vadinamąsias esencialistines meno teorijas, keliančias klausimą „Kas yra menas?“ kaip meno esmės klausimą. Weitzas tokias teorijas vadina „tradicinėmis meno teorijomis“ arba „tradiciniais meno apibrėžimais“.

Kritinei analizei pasirenkamos šios XX amžiaus meno teorijos: formalizmas (C. Bello ir R. Fry'aus meno apibrėžimas „reikšminga forma“), intuityvizmas (B. Croce's „intuicija-ekspresija“), emotyvizmas (L. Tolstojaus ir C. J. Ducasse'o „emocijų išraiška“), organicizmas (A. C. Bradley'o „unikali dalių visuma“), voliuntarizmas (D. Parkerio „vaizduotės, visuomeninio reikšmingumo ir harmonijos teikiamas pasitenkinimas“) ir intelektualizmas (atstovai ir apibrėžimas neįvardyti). Kodėl autorius apsiriboja tik XX amžiaus teorijomis, lieka nepaaiškinta.

Weitzas tvirtina, kad (i) „tradicinės meno teorijos“ klysta manydamos, jog pa-

teikia teisingą apibrėžimą ir tai rodo „kardinalų meno nesupratimą“ (Veicas 1980 (1956): 372); (ii) pirmosios tezės pagrindimas parodo meno apibrėžties neįmanomumą, t. y. atsako į klausimą, kodėl, „nepaisant daugybės teorijų, ir šiandien mes esame ne arčiau tikslo, negu Platono laikais“ (Veicas 1980 (1956): 372). Išvados, grindžiamos lingvistiniu, demarkaciniu, episteminiu ir metakritiniu argumentu, daromos tokios: (i) „tradicinės meno teorijos“ remiasi nepagrįsta meno esmės, t. y. esminių meno kūrinio savybių, prielaida; (ii) jei meno esmės nėra, vadinasi, meno apibrėžtis yra neįmanoma.

(a) Lingvistinis ir demarkacinis argumentas

Lingvistinis argumentas, anot Weitzo, parodo, kad tradicinės meno teorijos negali būti laikomos teisingomis, nes jos „iškreipia“ meno sąvokos vartojimo logiką, t. y. neapima visų meno kūriniais vadinamų objektų. Keldamos meno esmės klausimą, šios teorijos išskiria tik tam tikros rūšies savybes kaip esmines meno kūriniais, taigi nepagrįstai susiaurina meno kūrinų sritį. Todėl meno sąvoka klaidingai traktuojama kaip uždara, t. y. tokia, kuriai nustatomos būtinos ir pakankamos jos taikymo sąlygos. Weitzas teigia, jog „dėl ekspansyvaus, veržlaus meno pobūdžio, jo nuolatinės kaitos bei novatoriškumo logiškai neįmanoma surasti jį apibūdinančios savybių sistemos“ (Veicas 1980 (1956): 379). Vadinasi, klaidinga „įsprausti atvirą sąvoką į sąlygišką uždaros sąvokos formulę“ (Veicas 1980 (1956): 379).

Pozityvus Weitzo pasiūlymas toks: „Klausimas, nuo kurio mums reikia pradėti, yra ne „Kas yra menas?“, o [...] iš-

siaiškinti tikrąjį meno sąvokos vartojimą, pateikti loginį realaus jos funkcionavimo aprašymą“ (Veicas 1980 (1956): 376). Toks aprašymas parodąs, kad, priešingai nei mano tradicinės meno teorijos, meno sąvoka yra atvira, nes jos taikymo sąlygos nėra griežtai nustatytos, bet nuolat tiksliamos ir keičiamos.

Lingvistiniame argumente glūdi dvi reduktivistinės nuostatos. Pirmoji nuostata: meno esmės problemos sprendimas suponuoja meno sąvokos vartojimo problemos sprendimą. Tačiau, priešingai nei mano Weitzas, yra pagrindo teigti, jog tai skirtingos problemos (Ruth 2002: 83; Hanfling 1999: 194; Groarke 2001: 100; Mathews 1979: 48; Osborne 1981: 3; Zangwill 2007: 79). Pasak Oswaldo Hanflingo: „Svarbu matyti, kad būti meno kūriniumi ir būti laikomam meno kūriniumi, yra skirtingi dalykai [...]. Klausimas, ar koks nors objektas yra X ir ar jis yra laikomas tokiu X, yra du skirtingi klausimai“ (Hanfling 1999: 194). Būtent šio skirtumo nepaisymas lemia, jog tradicinės meno teorijos yra traktuojamos kaip klaidingos, nes neapima visų meno kūriniais vadinamų objektų. Bet ar visos meno teorijos šito siekia?

Clive'as Bellas, anglų meno kritikas ir estetikas, išgarsėjęs kaip formalistinės meno teorijos kūrėjas, atsisakė vadinti menu net ir plačiai pripažintus meno kūrinius. Jis peikė renesanso ir kitų klasikinių meno stilių darbus tvirtindamas, kaip pažymi Paulas Crowtheris, jog ne daugiau nei vienas iš šimto kūrinių, sukurtų per 1450–1850 metų laikotarpį, gali būti vadinami meno kūriniais (Crowther 2002: 10), bei tūžmingai pliekė populiariusius savo amžininkus – italų futuristus vis pabrėždamas, kad šių sumanių jaunuolių paveikslai

nereikšmingi kaip meno kūriniai, bet jų ir nereikia vertinti kaip meno kūrinių (Bellas 1980 (1914): 129). Veikale „Menas“ (Art 1980 (1914)) plėtodamas meno kaip „reikšmingos formos“ sampratą, Bellas kelia klausimą „Kodėl tam tikri objektai yra meno kūriniai?“, o ne „Kodėl tam tikri objektai vadinami meno kūriniais?“

Italų filosofui Benedetto Croce'ui, grindusiam meno kaip „intuicijos-ekspresijos“ sampratą, rūpi tas pats klausimas. Jau pirmajame estetikai skirtame veikale „Estetika kaip išraiškos mokslas ir bendroji lingvistika“ (*Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale* 1980 (1902)) jis primygtinai teigė, jog svarbiausias estetikos tikslas – „išsiskverbti į tikrąją jo (meno – *I. S.*) prigimtį, pasiekti tikrąsias jo šaknis“ (Kročė 1980 (1902): 43).

Tad jeigu meno teorijos kelia ne „faktinį klausimą, kuris susijęs su korektišku kalbos vartojimu“ (Osborne 1981: 3), bet filosofinį klausimą „Kodėl tam tikri objektai yra meno kūriniai?“, tai būtų neadekvatu reikalauti, kad jos laikytų meno kūriniais visus objektus, kurie yra „pažymėti kaip menas“ (*designated as art*) (Groarke 2001: 101). Todėl Weitzas nepagrįstai redukuoja meno esmės problemą į meno sąvokos vartojimo problemą.

Antroji Weitzo nuostata yra tokia: meno esmės problemos sprendimas suponuoja meno sąvokos analizę. T. y. meno apibrėžtis būtų įmanoma, jei ir tik jei pavyktų tiksliai nustatyti būtinas ir pakankamas meno sąvokos vartojimo sąlygas. Ši nuostata implikuoja meno apibrėžties sampratą: „Apibrėžimas čia suprantamas kaip teiginys, kuriuo atskleidžiamos būtinos ir pakankamos apibrėžiamo dalyko

savybės ir kuris teisingai arba klaidingai nusako meno esmę, tai, kas jį skiria nuo viso kito“ (Veicas 1980 (1956): 371). Ka reiškia atskleisti būtinas ir pakankamas meno savybes arba būtinas ir pakankamas meno sąvokos vartojimo sąlygas, aiškina demarkacinis argumentas.

Būtinis ir pakankamas yra tokios meno savybės, kurių žinojimas leidžia nuspręsti, ar objektas priklauso tam tikrai klasei (kategorijai), ar ne. Kokiu būdu jos nustatomos? Pirmasis žingsnis – aprėpti meno objektų įvairovę. Meno apibrėžimas privalo būti universalus, tinkantis visoms meno rūšims, šakoms, kryptims, stiliams, žanrams, visų epochų, kultūrų, tautų menui. Meno kūrinių įvairovę, anot Weitzo, parodo meno sąvokos vartojimas, t. y. tie objektai, kurie korektiškai vadinami meno kūriniais. Antrasis žingsnis – nustatyti meno kūriniais ir tik jiems būdingas bendras savybes, t. y., kaip pažymi Noėlas Carrolas, atrasti juos vienijantį bendrą vardiklį (*common denominator*) (Carroll 2001: 89).

Demarkacinis argumentas implikuoja trečiąją Weitzo nuostatą: meno esmės problemos sprendimas suponuoja meno demarkacijos problemos sprendimą. Tradicinės meno teorijos, anot Weitzo, neišsprendžia meno demarkacijos problemos, nes neįvykdo apibrėžimams per giminę (klasę) ir rūšinį skirtumą (poklasį) keliamų reikalavimų: atskleisti meno požymius taip, kad meną atskirtume nuo kitų klasių objektų. Nurodydamos esminę meno savybę, šios teorijos neišvengia dviejų pagrindinių loginių klaidų – pateikiamas arba per platus, arba per siauras apibrėžimas. Pavyzdžiui, Croce, pasak Weitzo, išskirdamas „intuiciją-ekspresiją“ kaip esminę meno kūrinių

savybę, viena vertus, pateikia per platų apibrėžimą, nes ši savybė būdinga ne tik meno, bet ir kitų klasių objektams, taigi tai nėra pakankama savybė. Kita vertus, menas įspraudžiamas į per siaurus rėmus, t. y. neapimami tie meno kūriniais vadinami objektai, kuriems ši savybė nebūdinga. Taigi tai nėra ir būtina savybė: „Šis medgalys yra puiki skulptūra“, – kaip teigia Weitzas, – tačiau neįmanoma jame atrasti „intuicijos-ekspresijos“, nes tai ne žmogaus sukurtas daiktas (Veicas 1980 (1956): 381).

Lingvistiniame ir demarkaciniame argumentuose glūdinčios nuostatos – tai meno apibrėžimo kriterijai. Pirmasis kriterijus yra nepakankamas meno esmei paneigti, nes meno esmės problema nebūtinai yra tapati meno sąvokos vartojimo problemai. Antrasis ir trečiasis kriterijai taip pat yra nepakankami, nes jie yra išvestiniai iš pirmojo kriterijaus, t. y. siekiant nustatyti būtinas ir pakankamas meno sąvokos vartojimo sąlygas ar išspręsti meno demarkacijos problemą būtina išsiaiškinti meno sąvokos vartojimą.

Kokiu būdu „tradiciniai meno apibrėžimai“ siekia atskleisti meno esmę? Vienas iš pagrindinių Bello ir Croce's teorijų principų – pagrįsti meno specifiškumą kitų sričių atžvilgiu, t. y. per skirtumą su kasdiene, moraline, politine, pažintine ar kita veikla. Bello teorijoje viena esminių tokių skirčių – estetinio ir kasdienio suvokimo priešprieša. Croce's meno sampratos pagrindas – intuityvaus ir sąvokinio pažinimo perskyra. Čia svarbu pabrėžti, kad meno specifiškumas šiuose apibrėžimuose aiškinamas kuriant bendrąją meno teoriją, t. y. apimant platų teorinį lauką, todėl nepamatuota juos analizuoti atsietai nuo

jiems rūpimų problemų (Bywater 1972: 526; Kemp 2003: 181).

Weitzas, redukuodamas klausimą „Kas yra menas?“ į meno sąvokos vartojimą, į meno sąvokos analizę bei į meno demarkaciją, nepaiso, kaip pažymi Robertas Matthews'as, tradicinių apibrėžimų „teorinės aiškinamosios funkcijos“ (*theoretical explanatory function*) (Matthews 1979: 48). Todėl nepagrįstai susiaurinama meno apibrėžties problema.

(b) Episteminis ir metakritinis argumentas

Grįsdamas meno esmės neegzistavimą, Weitzas, be lingvistinio ir demarkacinio argumentų, dar papildomai pasiremia episteminio ir metakritiniu argumentu. Episteminio argumentu siekiama parodyti esencialistinių meno teorijų pažintinį bevertiškumą, o metakritinis argumentas išmeta gelbėjimosi ratą, pasiūlydamas būdą, kaip reabilituoti teorinę vertę. Pastarieji argumentai, kaip ir pirmieji, yra nepakankami dėl reduktyvistinio pobūdžio.

Episteminis argumentas, pasak Weitzo, parodo tradicinių meno teorijų empirinį / faktinį nepagrįstumą. Jis klausia: „kokie faktai patvirtintų arba paneigtų teoriją, kad menas yra reikšminga forma [...]? Pasirodo, nėra net menkiausios užuominos, kaip šias teorijas būtų galima patikrinti“ (Veicas 1980 (1956): 375). Šis argumentas implikuoja nuostatą, kad „tradicinės meno teorijos“, sprendamos meno esmės problema, siekia išskirti empirines / faktines savybes. Weitzas tvirtina: „Kadangi šios teorijos pretenduoja į tikrus apibrėžimus, jos laikomos faktais pagrįstais teiginiais apie meną“ (Veicas 1980 (1956): 375). Toliau daromos tokios išvados: (i) kadangi esmi-

nių meno savybių neįmanoma empiriškai patvirtinti, vadinasi, tai epistemiškai neskaidrios, „pseudo-faktinės“ savybės; (ii) kadangi „tradicinių meno teorijų“ suformuluoti apibrėžimai remiasi epistemiškai netiksliais sąvokomis, t. y. apibrėžiančioji klasė (*definiens*), nėra geriau pažįstama nei apibrėžiamoji klasė (*definiendum*), vadinasi, šios teorijos yra bevertės.

Epistemiškai skaidri arba empirinė / faktinė savybė Weitzui atitinka tą meno savybę, kuri yra vienareikšmiškai atpažįstama tiesioginio stebėjimo būdu. Laikydamosis, kaip pažymi Richardas Shustermanas, „percepcinio empirizmo“ (*perceptual empiricism*) pozicijos (Shusterman 2002: 21), jis tvirtina, kad tik tokia meno kūrinio savybė galėtų būti apibrėžiančioji. Tiek Bello, tiek Croce's meno teorijos, Weitzo požiūriu, yra bevertės, nes jų centrinės „reikšmingos formos“ ir „intuicijos-ekspresijos“ sąvokos lieka nepaaiškintos, t. y. nepateikiami empiriniai meno kūrinio atpažinimo kriterijai.

Skirtingai nei tvirtina Weitzas, Bello ir Croce's teorijos nesiekia išskirti episteminio meno savybių: (1) suformuluoti empirinius meno kūrinio atpažinimo kriterijus, jų požiūriu, iš esmės neįmanoma, nes meno kūrinys yra nesuvedamas į išankstines atpažinimo schemas; (2) šios teorijos pateikia ontologinius meno ir ne-meno skyrimo kriterijus.

(1) Bellas, aiškindamas „reikšmingą formą“ kaip sietiną su materialiomis, jausliškai patiriamomis savybėmis – spalvų, linijų, plokštumų, garsų santykiais bei deriniais – nesiekia įvardyti objektyvių, pažintinių, empirinių šių savybių charakteristikų. Pabrėždamas „estetinės emocijos“ subjektyvumą, jis teigia: „Mes neturime

kitų priemonių pažinti meno kūrinį, kaip tik savo jausmą“ (Belas 1980 (1914): 123). Čia svarbu tai, kad forma kaip „reikšminga“ suvokiama tik tiesiogiai, intuityviai (Gould 2003: 33). Tačiau tai nereiškia, kad meno kūrinys redukuojamas į subjektyvų suvokimą. „Reikšminga forma“ būtent dėl savo unikalumo, singuliarumo – Bello žodžiais, dėl tik jai būdingo „savitiksliškumo“ – ir yra „reikšminga“.

(2) Bello iškelta „metafizinė hipotezė“ siekia parodyti, kad meno kūrinys nėra redukuojamas nei į materialias savybes, nei į subjektyvų patyrimą. Užklauskiant „reikšmingos formos“ kilmę, nurodomas jos metafizinis pamatas – nefunkcinė, nepragmatinė, nuo žmogaus interesų nepriklausoma tikrovė. Meno kūriniai, pasireiškiantys „savitikslių“, „grynujų“ formų pavidalu, kildinami iš to, „kas slypi už visų daiktų išorės ir suteikia visiems daiktams individualią reikšmę, – tai daiktas savyje, pradinė tikrovė“ (Belas 1980 (1914): 146). Apmąstydamas „reikšmingą formą“ per santykį su tikrove (būtimi), Bellas teigia, jog „tik gryna forma gali būti išreikštas tikrovės jautimas“, nes tik tokia forma yra „gryniausias būties būvis“ (Belas 1980 (1914): 140).

(1) Croce, įvardydamas „intuiciją-ekspresiją“ kaip „estetinį arba meninį faktą“, nesiekia išskirti objektyvių šio „fakto“ savybių, leidžiančių atskirti meną nuo ne-meno. „Fakto“ sąvoką jis vartoja ne empirine pažintine prasme, bet pabrėždamas, kad intuicija negalima be ekspresijos: „Ir viena, ir kita pasirodo kartu, tuo pačiu akimirksniu“ (Kročė 1980 (1902): 39). Tai reiškia, kad intuityvus pažinimas nėra mentalinė veikla, bet tai, kas išreiškiama, objektyvuojama, t. y. materialiai, jusliškai

apčiuopiama. Kita vertus, remdamasis intuicijos ir ekspresijos tapatumo prielaida, Croce teigia, jog meno kūrinys nėra redukuojamas į materialią, daiktišką plotmę. Pasireikšdamas per tam tikrą mediją – žodinę, spalvinę, garsinę – meno kūrinys kartu perteikia kūrėjo intenciją, jausmą, požiūrį. Šia prasme meno kūrinys visada singuliarus.

(2) Svarbu pabrėžti, kaip teigia Douglas Andersonas, jog meno kūrinys Croce’i svarbus ne tik kaip individuali ekspresija, bet išreiškiantis tai, kas pranoksta kuriančiojo požiūrį – „kosmo totalumą“ (*cosmic totality*) (Anderson 2009: 221). Akcentuodamas meno kūrinio individualumą, nepakartojamumą, Croce kartu siekia atskleisti jo universalumą. Jis, kaip ir Bellas, meno kūrinį apmąsto per santykį su tikrove (būtimi). Grįsdamas meno ir tikrovės ryšius, Croce teigia, jog meno kūrinys yra „aukščiausias tikroviškumas“ (*supremely real*) (Croce 1921: 9). Ši tezė išplaukia iš jo bendrosios filosofinės sistemos – „Dvasios filosofijos“ (*Philosophy of the Spirit*), kurioje estetinė dvasios veikla suvokiama kaip pirminis santykis su pasauliu.

Taigi, spręsdamos meno esmės problemą, Bello ir Croce’s teorijos kelia ne episteminių, bet ontologinių meno kūrinio klausimų. Čia išryškėja antrasis principas: meno kūrinys apmąstomas per santykį su tikrove (būtimi). Skirtingai nei pirmasis principas, grindžiantis meno autonomiškumą, antrasis siekia atskleisti meno ir tikrovės ryšius, taigi ontologinę meno kilmę. Meno ir ne-meno perskyra šiose teorijose grindžiama ne empirine / faktine, bet ontologine skirtimi: meno kūrinys apibrėžiamas kaip „gryniausias“, „aukščiausias“ tikrovės buvimo būdas.

Pereikime prie metakritinio argumento. Metakritinis argumentas pasiūlo būdą, kaip atstatyti „tradicinių meno teorijų“ vertę. Tai būdas, rekonstruojantis „tradicinį meno apibrėžimą“ kaip normatyvinių sąlyginių apibrėžimą. T. y. nors episteminiu požiūriu šios teorijos yra bevertės, jos gali būti naudingos normatyviniu požiūriu. Redukuodamas meno esmės klausimą į normatyvinį klausimą, Weitzas tvirtina, kad „tradicinės meno teorijos“ svarbios tik kaip bandymai iškelti tam tikrus meno kūrinio vertinimo kriterijus. Pavyzdžiui, Bello meno teorijos tikroji funkcija – „ne ką nors apibrėžti, bet, panaudojant apibrėžimo formą, tiksliai, beveik epigramiškai, pasiūlyti mums dar kartą kritiškai atkreipti dėmesį į plastinius tapybos elementus“ (Veicas 1980 (1956): 383). Iš to išeina, kad vienintelė meno teorijos paskirtis – meno kritika, t. y. jos praktinis pritaikomumas.

Iš tiesų labiausiai paplitęs požiūris Bello ir Croce's teorijas vertina kaip veiksmingą meno kritiką. Šios teorijos yra išgarsėjusios kaip klasikinio meno kanonų griovėjos bei XIX amžiaus pabaigoje užgimusio moderniojo meno apologetės. Menotyros ir meno kritikos kontekste neabejotinai šių teorijų nuopelnu laikoma tai, kad, iškeldamos naujus meno kūrinio suvokimo ir vertinimo būdus, jos legitimavo modernųjį meną. Tačiau šis požiūris – vertinti Bello ir Croce's teorijas vien kaip veiksmingą meno kritiką – ribotas, nes jis nekelia filosofinio klausimo, kas pagrindžia pačius vertinimo kriterijus.

Iš Bello ir Croce's teorijų plaukiantys meno kūrinio vertinimo kriterijai nėra savarankiški, juos paremia ontologinė meno kūrinio samprata. Todėl, kaip pažymi Ruth Lorand, normatyvinis klausimas šiose teo-

rijose nėra atsietas nuo „Kas yra menas?“ klausimo (Lorand 2002: 86). Kitaip tariant, tik sprendamos meno esmės problemą, Bello ir Croce's teorijos įtvirtina naujus meno kūrinio suvokimo ir vertinimo būdus. Vadinasi, Weitzo siūlymas „atsisakyti klausimo, kokia yra meno prigimtis“ (Veicas 1980 (1956): 372), joms reikštų atsisakyti ir „savaip, savitai pažvelgti į meną“ (Veicas 1980 (1956): 383).

Metakritinis argumentas, kaip matysime paskutiniame skyrelyje, svarbus paties Weitzo meno ir ne-meno atskyrimo metodui pagrįsti.

Alternatyva meno apibrėžčiai?

„Panašumo sąlygų“ nustatymo metodą Weitzas pasiūlo kaip alternatyvą meno esmės teorijai. Pagrindinė problema – išsiaiškinti meno sąvokos vartojimo teisingumo sąlygas, atsakyti į klausimą „Kodėl tam tikri objektai *vadinami* menu?“

Weitzo pradinė prielaida – meno sąvokos atvirumas. Tačiau tam, kad būtų paaiškintos meno sąvokos vartojimo teisingumo sąlygos, vien atvirumo kriterijaus nepakanka. Jeigu meno sąvokos logika yra tik atviro jos taikymo logika, vadinasi, bet kas teisėtai gali būti vadinama meno kūrinium. Tokiu atveju jokios logikos nelieka ir turime, kaip pažymi Josephas Margolis, „lingvistinę anarchiją“ (Margolis 1958: 94).

Meno sąvokos atvirumas Weitzui nereiškia „lingvistinės anarchijos“. Siekiama pagrįsti meno ir ne-meno atskyrimo metodą, kuris paaiškintų meno sąvokos taikymo teisingumo sąlygas, nenusižengiant atvirumo reikalavimui: „Žinoti, kas yra menas, reiškia ne suprasti kažkokią akivaizdžią ar paslėptą esmę, bet sugebėti *atskirti, aprašyti ir paaiškinti* [kursyvas mano – I. S.] tuos

objektus, kuriuos [...] vadiname „menu“ (Veicas 1980 (1956): 377). Remdamasis Ludwigo Wittgensteino *šeiminių panašumų* idėja, Weitzas tvirtina, jog vienintelis meno demarkavimui tinkamas metodas – teisingam sąvokos taikymui išskirti ne būtinas ir pakankamas, bet „panašumo sąlygas“. Būtent pastarųjų nustatymas turėtų ir užtikrinti meno sąvokos atvirumą ir atlikti demarkacinę aiškinamąją funkciją. Tad kaip „panašumo sąlygos“ nustatomos? Galimi trys būdai – empirinis, deskriptyvinis ir normatyvinis.

Vienas iš būdų „panašumo sąlygoms“ nustatyti – empirinis panašumų atpažinimas. Weitzas tvirtina: „Peržvelgę tai, ką vadiname „menu“, [...] nerasime nė vienos bendros savybės, o tik panašumus“ (Veicas 1980 (1956): 377). Taigi panašumus tiesiog randame, atpažįstame. Tačiau toks „panašumo sąlygų“ nustatymas neatlieka aiškinamosios funkcijos, nes tas savybes, kurias atpažįstame meno srityje, taip pat randame ir kitur – ne-meno srityje. Pavyzdžiui, Marcelio Duchampo „Fontanas“ tikrai labai panašus į Petro vonios kambaryje stovintį pisuarą. Ar tai reiškia, kad Petro pisuaras taip pat yra meno kūrinys? Greičiausiai ne. Kadangi panašumų tinklas gali nusidriekti toli už meno srities bei apimti įvairiausių objektus, empirinis panašumų atpažinimas neturi jokios demarkacinės prasmės. Vienintelis žingsnis norint šį metodą išlaikyti – tai panašumų apribojimas.

Panašumų specifikuojimas išskiriant meno kūrinio „atpažinimo kriterijus“ – antrasis būdas „panašumo sąlygoms“ nustatyti. Juos sužinojome iš deskriptyvaus meno sąvokos vartojimo, kuris vienaip ar kitaip apibūdina meno kūrinį – „dirbtinis objektas“, „žmogaus dirbiny“, „žmogaus įgūdžių produktas“, „žmogaus vaizduotės

produktas“, „jutimiškai suvokiama elementų visuma“, „troškimo patenkinimas“ ir t. t. (Veicas 1980 (1956): 380–381). Antrasis būdas, kaip ir pirmasis, neatlieka aiškinamosios demarkacinės funkcijos, nes deskriptyvūs meno kūrinio kriterijai taip pat yra per platus. Be to, lieka nepaaiškinta, kaip atskirti tinkamą kriterijų nuo netinkamo.

Panašumų specifikuojimas nurodant meno kūrinio „vertinimo kriterijus“ – trečiasis būdas „panašumo sąlygoms“ nustatyti. Šis būdas paaiškina, kaip atskirti tinkamą kriterijų nuo netinkamo: tinkamas yra tas, kuris įgyja pripažinimo statusą, t. y. atitinka iš anksto nustatytą ir pagrįstą „vertinimo kriterijų“. Tokie kriterijai – „reikšminga forma“, „intuicija-ekspresija“, „emocijų išraiška“ ir t. t. – aptinkami tradiciniuose meno apibrėžimuose. Šio būdo pranašumas prieš tradicinius meno apibrėžimus, Weitzo teigimu, yra tas, kad jis pasiūlo metateoriją, apimančią *visus* normatyvinius meno kūrinio kriterijus. Bet ar šis būdas išlaiko meno sąvokos atvirumą reikalavimą? Kaip pažymi Robertas Steckeris, jei išskiri meno sąvokos vartojimo kriterijus, „išvardijį pakankamas sąlygas, vadinasi, pateiki meno apibrėžimą, t. y. disjunktyvų apibrėžimą“ (Stecker 2009: 145).

Meno sąvokos atvirumą Weitzas grindžia teigdamas, jog metateorija nėra užbaigta sistema, t. y. jei objektas neatitinka išankstinių „meniškumo kriterijų“, tai dar nereiškia, kad jis negali būti pavadintas meno kūrinio. Jo žodžiais tariant: „Nuolat atsiranda ir ateityje neabejotinai atsiras naujų sąlygų (atvejų), iškils naujų meno formų, naujų kryptių, kurios reikalaus iš vertintojo ir juo labiau iš profesionalaus kritiko *apsispręsti* [kursyvas mano – I. S.], ar sąvoka turi būti plečiama“ (Veicas 1980

(1956): 378–379). Būtent nuolatinis naujų vertinimo kriterijų iškėlimas ir pagrindimas, anot Weitzo, ir užtikrina meno sąvokos atvirumą. Bet ar metateorija išsprendžia meno demarkacijos problemą?

Metateorija neišsprendžia meno demarkacijos problemos, nes ji remiasi tokiais kriterijais, t. y. tradicinių meno apibrėžimų iškeltais kriterijais, kurie taip pat yra per platūs. Jei tiksliai nežinome, kas yra „reikšminga forma“, „intuicija-ekspresija“ bei kitos savybės, priskiriamos meno kūriniam, vadinasi, ir kaip vertintojai turime per daug laisvės. Taigi vien normatyvinių kriterijų sumavimas neišsprendžia meno ir ne-meno atskyrimo problemos.

Dėl kriterijų neapibrėžtumo „panašumo sąlygų“ nustatymo metodas šiuolaikinėje analitinėje meno filosofijoje traktuojamas kaip bevertis, neatliekantis aiškinamosios funkcijos (Carroll 2000; Stecker 2009; Davies 2007). O kriterijų tikslinimas, kaip pažymi Stephenas Davies’as, reikštų bandymą suformuluoti meno apibrėžimą, t. y. tai, ką Weitzas siekia paneigti (Davies 2007: 34).

Taigi Weitzo reduktyvistiniai argumentai yra nepakankami meno apibrėžties galimybei paneigti:

- a) Remiantis lingvistiniu ir demarkaciniu argumentu meno esmės

problema nepagrįstai redukuojama į faktinį lygmenį – į meno sąvokos vartojimo, meno sąvokos analizės bei meno demarkacijos problemą. Neatsižvelgiama, jog vienas iš pagrindinių Bello ir Croce’s meno sampratų principų – paaiškinti meno specifiškumą pasiūlant bendrąją meno teoriją, svarstančią tokias problemas kaip estetinio ir kasdienio suvokimo perskyra, intuityvaus ir sąvokinio pažinimo skirtis bei kitus diskusinius klausimus.

- b) Remiantis episteminiu ir metakritiniu argumentu meno esmės problema nepagrįstai redukuojama į empirinių ir normatyvinių meno kūrinio atpažinimo kriterijų nustatymą. Neatsižvelgiama, jog Bello ir Croce’s meno teorijos sprendžia meno ir tikrovės (būties) santykio problemą, todėl formuluoja ontologinius meno ir ne-meno skirties kriterijus.

Weitzo pasiūlytas „panašumo sąlygų“ metodas neišsprendžia meno demarkacijos problemos, nes „panašumo sąlygų“ nustatymo būdai – empirinis, deskriptyvinis ir normatyvinis – remiasi per plačiais kriterijais, tinkamais ne tik meno kūriniam pripažinti.

LITERATŪRA

Anderson, D. R., 2009. Benedetto Croce. In: S. Davies, K. M. Higgins, R. Hopkins, R. Stecker and D. E. Cooper, eds. *A Companion to Aesthetics: Second Edition*. Blackwell Publishing, p. 219–222.

Belas, K. 1980 (1914). Menas. In: B. Kuzmickas (sud.). *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis, p. 121–148.

Bywater, W. G. 1972. Who’s in the Warehouse Now?. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 30 (4): 519–527.

Carroll, N., 2001. Formalism. In: B. Gaut,

D. Mc. Lopes, eds. *The Routledge Companion to Aesthetics*. Routledge: London– New York, p. 87–97.

Croce, B., 1921. What is art? In: Croce (auth.). *The Essence of Aesthetic*. London: Heinemann, p. 1–33.

Crowther, P., 2002. Formalism, Art History and Effective Historical Difference. In: P. Crowther (auth.). *The Transhistorical Image. Philosophizing Art and its History*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 7–21.

- Davies, S., 2007. *Philosophical Perspectives on Art*. Oxford: Oxford University Press.
- Gould, C. S., 2003. Clive Bell. In: Chris Murray, ed. *Key Writers on Art: The Twentieth Century*. London, New York: Routledge, p. 31–36.
- Groarke, L. 2001. An Intensional Definition of Art: Christening Theories Versus Petit Essentialism. *The Journal of Value Inquiry* 35: 95–112.
- Hanfling, O., 1999. The Institutional Theory: A Candidate for Appreciation? *The British Journal of Aesthetics* 39 (2): 189–194.
- Kemp, G., 2003. The Croce-Collingwood Theory as Theory. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 61 (2): 171–193.
- Kročė, B., 1980 (1902). Estetika kaip išreiškimo mokslas ir bendroji lingvistika. In: B. Kuzmickas, sud. *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis, p. 33–49.
- Lorand, R., 2002. Classifications and the Philosophical Understanding of Art. *Journal of Aesthetic Education* 36 (3): 78–96.
- Margolis, J., 1958. Mr. Weitz and the Definition of Art. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* 9 (5/6): 88–95.
- Mathews, R. J., 1979. Traditional Aesthetics Defended. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 38 (1): 39–50.
- Osborne, H., 1981. What is a Work of Art? *The British Journal of Aesthetics* 21 (1): 3–11.
- Shusterman, R., 2002. „On Analytic Aesthetics: From Empiricism to Metaphysics“. In: R. Shusterman, auth. *Surface and depth – dialectics of criticism and culture*. Cornell University Press, p. 15–34.
- Stecker, R., 2009. Definition of Art. In: J. Levinson, ed. *The Oxford Handbook of Aesthetics*. Oxford: Oxford University Press, p. 136–154.
- Veicas, M., 1980 (1956). Teorijos vaidmuo estetikoje. In: B. Kuzmickas, sud. *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis, p. 371–383.
- Zangwill, N., 2007. *Aesthetic Creation*. Oxford: Oxford University Press.

DEFINING ART: METHODOLOGICAL REDUCTIONISM OF MORRIS WEITZ

Ieva Straukaitė

S u m m a r y

The article analyzes the argument for the impossibility of the definition of art by Morris Weitz which provoked a controversy in contemporary analytic philosophy of art. The typology of its basic components – the linguistic, the demarcational, the epistemic and the metacritical – is given. Weitz’s reductionist argumentation is asserted to be insufficient for denying the possibility of the definition of art. With the aim of defend-

ing “traditional” essentialism, this thesis is grounded by displaying the basic principles of Clive Bell’s and Benedetto Croce’s conceptions of art. Weitz’s method of “similarity conditions” is shown to be based on too broad criteria and thus to fail to solve the problem of the demarcation between art and non-art.

Keywords: definition of art, analytic philosophy of art, essentialist theories of art, Morris Weitz.

Įteikta 2012 03 15